

розвитку майбутнього фахівця в освітньому середовищі, технологічним знаряддям щодо набуття знань, збагачення ціннісного досвіду, культури тощо. З таких позицій розуміння ролі викладача в освітньому процесі, його соціально відповідальна педагогічна дія націлює на усвідомлення власної освітянської місії щодо досягнення здобувачами результатів навчання, удосконалення спроможності заохочувати тих, кого навчають до активної участі в усіх процесах сучасного цифрового суспільства. Людиновимірність є основою громадянської зрілості фахівця, сприяє збереженню суб'єктності учасників освітнього процесу в умовах цифрового середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добронравова І. С., Сидоренко Л. І. Філософія та методологія науки. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 223 с.
2. Мелков Ю. А. Человекомерность постнеклассической науки : монография. Киев: ПАРАПАН, 2014. С. 71–75.
3. Тараненко Г. Людиновимірність сучасного соціогуманітарного знання: філософсько-освітній аналіз. URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_8_20.pdf
4. Шинкарук В. И. Категориальная структура научного мировоззрения. Мировоззренческое содержание категорий и законов материалистической диалектики. Київ : Наукова думка, 1981. С. 11–25
5. Henseruk, H., Buyak, B., Kravets, V., Tereshchuk, H. & Boiko, M. (2020). Digital transformation of the learning environment at university, Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [University of Silesia Press].

Ольга ПЕТРИШИНА

*кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
petryshyna@tnpu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-СЛОВЕСНИКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Глобалізаційні процеси актуалізували проблеми толерантності в світі. Загострення конфліктів національного, релігійного, політичного та ін. характеру змушує дослідників шукати шляхи їхнього розв'язання, способи співіснування різних людей, груп в межах певної об'єднання, спільноти, території на засадах взаємоповаги і терпимості. Реалії війни в Україні порушили рівновагу соціальних, політичних, психологічних, морально-

етичних, історичних аспектів буття нашого суспільства. Коли постає питання збереження держави і нації, актуалізовано опозиції «свій / чужий», «друг / ворог», і, закономірно, відбувається переосмислення поняття «толерантність».

У дослідженні ставимо за мету окреслити напрямки формування мовної толерантності здобувачів філологічних факультетів, зокрема майбутніх учителів та викладачів української мови та літератури у зв'язку зі зміною умов та переосмисленням низки завдань освітнього процесу через воєнні дії.

Феномен мовної толерантності неодноразово ставав об'єктом досліджень науковців із галузей лінгвістики, журналістики, соціології, політології тощо. Окреслену проблематику з мовознавчого погляду, зокрема на текстовій основі висвітлювали: С. Антонова, С. Барков, Ф. Бацевич, С. Богдан, О. Кривицька, Е. Ларіна, Л. Масенко, Г. Мацюк, Н. Муравйова, Т. Новикова, О. Сухомлин, Т. Ткачук, Е. Чепкіна, С. Шабат-Савка, Г. Яворська та та ін. За визначенням, запропонованим у «Філософському енциклопедичному словнику», «Толерантність – від лат. *tolerantia* – терпимість – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)» [3, с. 642]. Дослідниці Г. Яворська та Е. Ларіна інтерпретують мовну толерантність як сукупність лінгвістичних засобів, що сприяють актуалізації принципу толерантності в мовленні і водночас акцентують увагу на тому, що формальність, нормативність цієї категорії зумовлюють її відмінність від концепту (поняття) «терпимість», який означає не тільки поблажливість і спосіб безконфліктного існування в суспільстві, а й християнську чесноту, показник духовного розвитку людини, її моральних якостей [4, с. 104]. Мовну толерантність розуміємо як характеристику суспільства, яка вибирає прагнення безконфліктного існування носіїв різних мов, активну позицію в порозумінні з представниками інших мовних культур, і є засобом досягнення гармонійної комунікації через повагу, прийняття і розуміння.

Аналіз нормативної бази професійного становлення майбутніх педагогів-словесників засвідчує, що основні професійні завдання їхньої якісної підготовки стосуються педагогічної, науково-дослідної, організаційно-управлінської, проєктної діяльності з урахуванням зміни педагогічних умов через військове вторгнення.

Формування мовної толерантності здобувачів у підготовці до педагогічної діяльності зосереджено в таких напрямках: проведення

навчальних занять та позакласної роботи з української мови та літератури в закладах загальної середньої, передвищої та вищої освіти із залученням внутрішньо переміщених осіб; підготовка навчально-методичних матеріалів для проведення занять, позакласної роботи із використанням провідних технологій та методик (важливо враховувати технічні можливості здобувачів, які перебувають за межами України, не мають стабільного інтернет-зв'язку, налагодженого стійкого контакту із ЗВО тощо); популяризація та поширення знань про українську мову як систему, її історію, статус державної, нормативно-правову базу функціонування поряд із мовами національних меншин тощо та виховну роботу з учнями, з метою усвідомлення їхньої причетності до творення новітньої історії України, розвитку української мови, формування патріотизму, свідомого мовного вибору (особливо в умовах білінгвізму); глибоке вивчення українського літературного процесу, зокрема сучасного, з переосмислення засадничих концептів «життя», «свобода», «мир», «війна», «Україна» тощо. Майбутні здобувачі першого (бакалаврського), другого (магістерського) рівня, які продовжують навчання на філологічних факультетах сучасних ЗВО в умовах війни гостро відчують зміну умов навчання, психологічно переживають усі реалії, часто проєктують цей досвід на майбутніх фах, усвідомлюють потребу бути корисними в царині словесності, в педагогічній діяльності. Важливо спрямувати таку мотивацію на якісну підготовку, осмислення нових реалій, в яких молодим педагогам-філологам доведеться працювати. Очевидно, вихованці, ймовірно й цілі аудиторії, з якими в майбутньому доведеться працювати, будуть національно- і мовно різними, тож мовна толерантність, вибір раціональних стратегій і таких педагогічної поведінки матимуть важливе значення.

У царині науково-дослідної діяльності підготовки майбутніх вчителів / викладачів-словесників акцентуємо увагу на здатності проводити наукові дослідження у галузі лінгвістики, літературознавства, методик української мови та літератури, інтерпретувати та аналізувати вироблені провідні педагогічні і філологічні концепції, виступати з доповідями та повідомленнями з досліджуваних тем тощо. Чимало проблем, які стосуються мовної толерантності, виникло з початком війни в науковій царині, відповідно, їх варто обговорювати зі здобувачами, наприклад: чи коректно використовувати російські джерела і покликання під час агресії; чи варто брати участь в наукових заходах, комісіях, товариствах, продовжувати співпрацю загалом із російськими колегами; як комунікувати з російськомовними українцями і долучатися до

популяризації рідної мови тощо. Українське суспільство потребує широкого просвітництва, передусім координованого прогресивними філологами та істориками зі спростування міфів, постколоніальних стереотипів, наприклад, про «колиску братніх народів» і «старшого брата» (чітке єдине трактування історії України як держави з тисячолітньою традицією, яка походить від княжої Русі-України), сутність та етимологію номінації «Русь» і похідних назв (усвідомлена візія про Русь-Україну – могутню державу 10–13 століть, утворену українським етносом), про «давньоруську мову» та Остромирове Євангеліє як «истоки русской письменности и культуры» (насправді ж належність Остромирового Євангелія – унікальної пам'ятки української мови, письменності та культури – до величної спадщини України та українського народу), стереотип про мовну «какуюразницю» (проблема білінвізму в Україні і як асиметрична масова двомовність призводить до звуження сфер використання рідної української мови, її витіснення, змішування мов, іншими словами, мовного невігластва, мовного протистояння) тощо. У цьому контексті варто проводити обговорення, дискусії з майбутніми словесниками на основі опрацювання наукової інформації про поняття мовної / комунікативної толерантності, національної й мовної ідентичності, свідомості, мовної та національної картин світу, безпекового статусу мови тощо, оглядів досліджень провідних науковців із зазначених тем, укладання відповідних анотацій, бібліографій, рефератів; фахового аналізу мовних, літературних, комунікативних явищ та процесів, різножанрових і різностильових текстів із формулюванням аргументованих висновків про виражальні можливості української мови, її роль у формуванні ціннісних орієнтирів, морально-етичної та естетичної парадигм; представлення матеріалів власних досліджень із проблем, дотичних до мовної толерантності.

Майбутні педагоги-словесники під час навчання, крім знань, умінь і навичок, мають сформувати цілісну картину майбутньої практичної діяльності. Йдеться передусім про збирання та обробку мовних і літературних фактів з використанням сучасних цифрових технологій і традиційних методів (роботу з запозиченнями, неологізмами, корпусом сучасних електронних словників, оцифрування та систематизацією фольклорних, діалектологічних матеріалів, опрацювання мови сучасних соціальних мереж тощо); якісне нормативне текстотворення, тобто створення різностильових, різножанрових текстів на основі чинних стандартів, сучасних методик, зокрема робота з документами в установах, організаціях, на підприємствах; обробку і трансформацію різних типів

текстів, які передбачають коригування, редагування, коментування, систематизування, узагальнення, реферування, підготовку фахових оглядів; участь в укладанні словників, довідників, енциклопедій, обробці та описі архівних матеріалів, випуску періодичних видань, літературно-критичному процесі; переклади наукових, публіцистичних, офіційно-ділових, художніх текстів; реферування та анотування документів, наукових праць, художніх творів, написаних іноземними мовами; здійснення усної, письмової, віртуальної комунікації (міжособистісної і корпоративної), зокрема міжкультурної, засобами рідної або іноземної мови із репрезентацією унікальності української лінгвокультури.

Проектну та організаційно-управлінську діяльність майбутніх педагогів-словесників спрямовуємо на участь у реалізації та розробці наукових проєктів, які включають філологію та гуманітарні знання; освітніх, соціальних, просвітницьких проєктів, пов'язаних із організацією учнів, які креативно мислять; проєктів, пов'язаних із розвитком мовної культури суспільства; філологічних проєктів, які потрібні для рекламних та PR-компаній; підготовка необхідних засобів та матеріалів, які потрібні для організації самостійного трудового процесу у професійній сфері; участь в організації та проведенні різних типів семінарів, конференцій, ділових та офіційних зустрічей, консультацій, переговорів, необхідні в підготовці матеріалів до публікації.

Навчання за відповідними освітніми програмами передбачає формування в майбутніх педагогів-словесників низки компетентностей – інтегральної, загальних і спеціальних. Безумовно, в час війни відбувається їхнє переосмислення, зміщенні певних акцентів в освітньому процесі відповідно до нових пріоритетів освітньої галузі, завдань регіонального та національного рівнів. Проблематика мовної толерантності очевидно або імпліцитно проглядається в низці формулювань загальних і фахових компетентностей, представлених у професійних стандартах за низкою педагогічних професій, зокрема «Вчителя закладу загальної середньої освіти», «Викладача закладу вищої освіти», а саме: ЗК.01. Здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність); ЗК.01. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження (культурна компетентність); А1.1. Здатність забезпечувати здобуття учнями освіти

державною мовою [1, с. 6]; ЗК.03. Володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію; ЗК.11. Здатність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності [2, с. 4] та ін.

Отже, формування мовної толерантності у контексті компетентнісного підходу засвідчує необхідність переосмислення професійної підготовки майбутніх педагогів-словесників. Категорія «мовної толерантності», яка інтегрує сучасну гуманітарну галузь, соціокультурні реалії, національні інтереси України, актуалізує, як ніколи, безпековий статус української мови і водночас трансформує розуміння толерантного мовного контексту. Освітнянська спільнота, яка традиційно демонструє толерантність в мовних питаннях, нині поляризується в пошуках відповідей на питання окресленої проблематики, передусім через численні прояви мовного недбальства, приклади байдужості, зневаги до національної мови. Гострота проблеми спонукає дослідників до дискусій, вироблення критеріїв толерантності, зокрема мовної, в умовах війни шляхом якісної мовної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL : <https://nus.org.ua/news/zatverdily-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/>
2. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf
3. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис, 2002. VI, 742 с.
4. Яворська Г. Х., Ларіна Е. В. Мовна толерантність у контексті соціально-гуманітарних наук (Частина 1). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 20. Т. 1. С. 103–106.